

Kirjallisuutta – Litteratur

Satunnaisia kohtaamisia Suomessa

LAMBERG, MARKO; PIELA, ULLA & HANNA SNELLMAN (2018; toim.). *Satunnaisesti Suomessa*. 325 s. SKS, Helsinki.

Toisenlaisuuksien kohtaaminen on arkipäivää kaikkialla, mutta kohtaamisten tulkinta ja tulkintoihin reagoiminen ovat kulttuurisidonnaisia ja intensiteetiltään vaihtelevia. Ne myös määrittävät kohtaajien omista, elämäntilanteiden sanelemista lähtökohdista käsin. Viime vuosina kulttuuristen kohtaamisten lisääntyminen ja siitä seurannut monitasoinen toisenlaisuuden ja erilaisuuden liittyvä keskustelu ovat korostuneet Suomessa. Näissä keskusteluissa on näkyvästi painottunut satunnaisien elämäntarinoiden vaikutus tulkintoihin. Samalla keskustelussa on monesti unohtunut, että kulttuuristen kohtaamisten

kautta esille nousevaa erilaisuutta ja toisenlaisuutta on käsitelty ”suomalaisuuden” ja ”Suomen” aikasidonnaisista näkökulmista jo vuosisatojen ajan, ja että nämä kohtaamiset ovat osaltaan edesauttaneet sen ”suomalaisuuden” synnyssä, jota vasten identiteettiä Suomessa nykyisin peilataan.

Kalevalasuran vuosikirjana ilmestynyt *Satunnaisesti Suomessa* pohtii erilaisuuden ja toisenlaisuuden tulkintoja Suomeen sattumalta saapuneiden ihmisten elämäntarinoiden kautta eri aikoina. Kirja kerää yhteen 15 artikkelia, jotka käsittelevät toi-

seuden kohtaamisia erilaisista lähestymiskulmista. Teoksen johdannossa nostetaan esille kohtaamisten monitahoisuus: erilaisuus on subjektiivista ja sen kohtaaminen pohjautuu kohtaajien ennakkokäsityksiin ja tarpeisiin. Kirjan sivuilla moniäänisyys näkyy paitsi yksittäisissä artikkeleissa myös niissä tulkinnoissa, joita lukijan on mahdollista tehdä: vaikka artikkelit eroavat toisistaan niin tutkimusaloittain, kronologisesti kuin lähestymiskulmiltakaan, on niissä pohdittuja aihealueita mahdollista rinnastaa toisiinsa niin, että teksteissä sivutut elämäntarinat kasvavat laajemmaksi kokonaiskuvaksi ”suomalaisuudesta” ja ”erilaisuudesta” eri aikoina.

Artikkelit on ryhmitelty teemaattisesti ”kohtaamisiin”, ”elämänpolkuihin” ja ”vierailuihin”. Kohtaamisia esitellään viidellä kirjoituksella, jotka pohtivat

muun muassa suomalaisuutta ja muukalaisuutta keskiajalla, työmies Matti Simolan keräämää ja talentamaa romanien perinneaineistoa 1950–1970-luvulta sekä filippiiniläisten ja suomalaisten merimiesten kanssakäymistä suomalaisilla rahtilaivoilla vuosina 2013–2015. Lisäksi teos esittelee kirjailija Samuli Paulaharjun rintamakokemuksia vapaaehtoisena heimosotaretkellä vuonna 1918 sekä 1800-luvun lopulla Afrikasta Suomeen adoptoidun, sekä Suomessa että Yhdysvalloissa eläneen Rosa Clayn elämäntarinaa.

Elämäkerralliset elementit syvenevät elämänpolkuja käsittelevässä osiossa. Sen artikkelit käsittelevät aatelismies Hieronymos von Birckholtzin matkoja Suomeen 1500- ja 1600-luvuilla, saksalaisten, ranskalaisten ja skotlantilaisten Suomeen 1600-luvulla perustamia kartanoita, Elin Sägerin kokemuksia maalemuuttajana 1660-luvulla, sveitsiläisen piispan Suomeen kulkeutunutta taulurelikvaariota, sekä kolmen kääntäjän yhteistyötä, joka oli tulosta merkillisestä yhteensattumasta.

Teoksen viimeinen kokonaisuus käsittelee satunaisluonteisia kohtaamisia ja lyhytaikaisia vierailuja Suomessa, ja pureutuu erityisesti taaariin ja itäkarjalaisten harjoittamaan kulkukauppaan vuosina 1870–1920 niin etnisten kohtaamisten kuin aineellisen kulttuurinkin näkökulmista. Osiossa keskustellaan myös kansainvälisten naisorkesterien kiertueista Suomessa sekä oikeudesta julkiseen tilaan Viipurissa toisena sortokautena. Lopulta päädytään *Kalevalan* ruotsinnoksiin vuosilta 1835–2018 – käännöstyöhön, joka on vaatinut syvällistä porautumista suomalaiseen kansanperinteeseen.

Vaikka jaottelu tukee sisällön vuoropuhelua, nousevat kontekstuaalisen, henkilökohtaisen narratiivin teema sekä vaihtuvien identiteettien, paikan ja tilan roolit kohtaamisten tulkinnoissa koko teoksen yhteiseksi nimittäjäksi. Yhteiskuntamaantieteen näkökulmasta on ilahduttavaa huomata, että monissa kirjoituksissa on käsitelty erityisesti kokijan ja paikan välisen suhteen muodostumista. Artikkeleissa sivutaan aisti- ja tunneympäristöihin, vuorovaikutukseen, aineelliseen kulttuuriin sekä arkikieleen liittyviä kokemuksia, joiden kautta ihmiset määrittävät toiseutta ja minuuttaan suhteessa konkreettisiin sekä mielikuvituksellisiin paikkoihin ja tiloihin. Artikkeleista välittyvät myös tärkeät paikan ja sen kokijan välistä suhdetta määrittävät vaiheet: saapuminen, asettuminen, muokkaaminen, lähteminen ja palaaminen sekä niihin liittyvät satunnaisuudet. Samalla paikat sitoutuvat identiteettien syntyyn ja ylläpitoon. Ohjasivatpa identiteetin syntyä asema, sääty, maantieteellinen alue, sukupuoli, varallisuus, etnisyyt tai ammatilliset ansiot, paikat ja tilat ovat tärkeässä roolissa identiteettien toteuttamisessa. Ne tarjoavat fyysiset puitteet yksilöiden ja ryhmien kohtaamisille sekä identiteettien kiinnittymiselle, asemoinnille, rajaamiselle ja vertaamiselle.

Maantieteilijälle antoisinta sisältöä ovat artikkelien tarjoamat raikkaat näkökulmat poikkitieteelliselle analyysille siitä, miten monitahoisista lähtökohdista ihmisen ja paikan välinen suhde muodostuu eripituisten, satunnaisten kulttuuristen kohtaamisten muodostaman vaihtumisen kautta. Koin erityisesti merietnologi Anne Ala-Pölläsen hyödyntämän, Doreen Massey'n (2005) esittelemän

yhteenpaiskautuneisuuden (*throwntogetherness*) käsitteen kiinnostavaksi koko teoksen asemoinnin kannalta. Käsitteen taustalla on ajatus paikan vaiheellisuudesta ja eri vaiheissa kohtaavista, aiemmin toisiinsa liittymättömien osallistujien muodostamista tilanteista, joihin kaikki osallistujat tuovat omat menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta nousevat odotuksensa ja olettamuksensa.

Paradoksaalista kyllä, Ala-Pölläsen tekstiä lukuun ottamatta teos ei juuri sisällä näkökulmia, jotka käsittelevät kulttuurien kohtaamisen sävyttämiä narratiiveja nykyajassa. Olisinkin kaivannut artikkeleita esimerkiksi ”suuren muuton” ajalta 1960–1970-luvuilta sekä 2010-luvun lopun pakolaiskysymyksistä, ulkosuomalaisuudesta, nykyajan vierastyöläisyydestä ja paluumuutosta. Nämä olisivat luoneet oivallisen jatkumon ajallisten kerrosten välille ja auttaaneet analysoimaan suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa tapahtuvia kulttuurisia kohtaamisia historiasta kumpuavien narratiivien valossa. Arvokkaihin historiallisiin aineistoihin perustuvien artikkelien rinnalla olisin mielelläni lukenut myös useampia artikkeleita, joissa olisi käytetty niin sanotusti todennettavissa olevia aineistoja, jotka olisivat mahdollistaneet vielä syvemmälle porautuvan läpileikkauksen kohtaamisten, erilaisuuden ja sattuman värittämien narratiiveihin.

Teoksesta puuttuu myös napakka loppuyhteenveotoa, jossa kokoelmasta nousevia poikkitieteellisesti mielenkiintoisia keskustelunavauksia sivuttaisiin ja arvioitaisiin kokoavasti. Yhteenvedossa olisi myös ollut mahdollisuus reflektoida artikkelien linkittymistä nykyaikaan sekä nostaa vieläkin vahvemmin esille kontekstuaalisuuden merkitystä niin tutkimuksessa kuin tieteen yleistajuistettavuudessaakin.

Kokoelman monitasoiset lähetysmiskulmat sekä erityisesti ajallinen ja aineistollinen monipuolisuus syventävät kuitenkin merkittävästi ymmärrystä erilaisista tarkoituseristä ja sattumalta syntyneiden kohtaamisten roolista siinä kitkassa, joka hioo ihmisten, kulttuurien ja paikkojen välistä suhdetta. Kokonaisuudessaan teos tarjoaa maantieteilijälle pirstävän, ajatuksia herättävän asetelman, johon suhteuttaen maantieteellisiä lähestymistapoja voi testata ja rikastaa. Etenkin historialliset kuvaukset, aineistojen moninaisuus sekä rikas käsitteistö lukeutuvat teoksen meriitteihin.

KIRJALLISUUS

Massey, D. (2005). *For space*. 232 s. SAGE, London.

EVI-CARITA RIIKONEN
*Historia- ja maantieteiden laitos,
Itä-Suomen yliopisto*

(Suomalaisen) maiseman mureneva kuvallisuus?

MARI MÄKIRANTA, ULLA PIELA & EIJA TIMONEN (2017, toim.). *Näkyväksi sepitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*. 321 s. SKS, Helsinki.

Suomalaisen maiseman visuaalisiin esittämisen tapoihin liittyvä nationalistinen painolasti tekee edelleen vaikeaksi nähdä maisemaa kokonaan erillään suomalaisuuden ideasta. Suomen visualisointia käsittelevän tuoreen artikkelikokoelman monista kirjoituksista välittyikin tarve laajentaa maiseman visuaalisen esittämisen traditioiden tarkastelua painottamalla esimerkiksi ainutkertaisten paikkojen konkreettisia materiaalisuuksia, maiseman kehollista kohtaamista, tuntoaistimuksia tai lähinäköä. Visuaalisuuteen ja esittämiseen kohdistuvien tutkimusnäkökulmien rinnalle nousevat siis pyrkimys ylittää kapea visuaalisuus sekä halu suunnata tutkimusnäkökulmia kuvista ja symboleista kohti materiaalisuutta, aistimellisuutta ja kehollisuutta. Muun muassa ekologiset kysymyksenasettelut puoltavatkin maiseman kokemuksellista tarkastelua muista kuin kansallisuuteen ja identiteettiin liittyvistä symbolisista näkökulmista.

Humanistisen ympäristö- ja maisemantutkimuksen kentillä käynnissä oleva paradigmanmuutos näkyy kokoelmaa läpileikkaavana mielenkiintoisena jännitteenä. Vaikka useimmat kokoelman kirjoittajista ainakin sivuavat suomalaisuuden representaatioita, eivät identiteettipohdinnat näy kaikkien kirjoittajien kysymyksenasettelussa juuri lainkaan, puhumattakaan että ne olisivat keskiössä. Suomi

säilyy kuitenkin erilliset tapaustutkimukset yhteen nivovana alueellisenä viitekehyksenä. Sikäli teoksen kansallinen teema on perusteltu.

Yksi representaatiosta materiaan johdettava väylä kulkee taiteen kautta. Esimerkiksi kuvataiteilija ja tutkija Annette Arlander tarkastelee Helsingin Harakan saarella kuvaamia videoteoksia maiseman eriaikaisten, toisiaan leikkaavien tapahtumien visuaalisina jälkinä. Hän tukeutuu maantieteillää Doreen Massey'n ajatuksiin paikasta tarinoiden,

ymmärrysten ja tapahtumien leikkauspisteenä; alati muuttuvana konstellaationa, jolla ei ole mitään pysyvää identiteettiä. Arlanderin *Animal Years* -teossarja koostuu kahdentoista vuoden aikana kuvatuista, kunakin vuonna samassa paikassa toistuneiden ja Arlanderin itse esittämien performanssien videotaltioinneista. Niitä voidaan pitää myös maiseman materiaalisuuksien ehdollistamien ja mahdollis-

tamien toimintamahdollisuuksien tutkimisena osin hyvinkin kehollisen osallistumisen kautta. Samalla teokset osallistuvat Harakan maiseman kertomusjatkumoon kehon ja maiseman kohtaamisen esityksellistämisen kautta.

Materiaalisuuden ”toimijuus” on kiinnostavana näkökulmana myös taiteilija Silja Nikulan puupiirroksia käsittelevässä tekstissä. Puun materiaalisuus on Nikulan tarkastelussa ensinnäkin puulaattaa työstävän taidegrafiikan tekijän vuorovaikutusta materiaalinsa kanssa. Toiseksi puun materiaalisuus on omasta havaintoympäristöstä kumpuavaa koke-

muksellisuutta, joka viittaa valmiin kuvan kautta laajempaan kulttuurisiin puumyytteihin (esim. Olavinlinnan pihlajaan ja skandinaavisen mytologian elämänpuuhun).

Ympäristön kokemisen moniaistisuutta taas erittele ehkäpä monipuolisimmin Kristian Tuomaisen laavuestetiikkaa käsittelevä artikkeli. Siinä sivutaan omien moniaististen kokemusten suhdetta visuaaliseen ja siihen mielikuvituksen kautta liittyvään laajempaan eräkulttuuriin sekä kansallisuutta rakentaviin ideoihin ja tarinallisiin jatkumoihin.

Teoksessa pohditaan myös sitä teoreettista siirtymää, jota monet kirjan teksteistä edustavat. Erittäin hyvän jäsennyksen tarjoaa maisemantutkimuksen professori Maunu Häyrynen, jonka kansallista maisemakuvastoa ja maisemantutkimuksen paradigmanmuutosta käsittelevä artikkeli on teoreettis-metodologisesti eräänlainen kokoelman avainteksti. Häyrynen erittelee performatiiviseksi käänteeksi kutsumaansa muutosta tehden samalla tiiviin yhteenvedon parin viime vuosikymmenen aikana vallinneesta representaatiotutkimuksen suuntauksesta, ”jossa tarkasteltiin maisemankuvausten fyysisille paikoille tarjoamia ideologioita kehystyksiä ja niiden uusintamia mielikuvia kansallisesta tilasta ja yhteisöstä” (s. 232). Representaatioihin keskittyvää otetta on enenevässä määrin kritisoitu kuvausten ja paikkojen suhteen sivuuttamisesta sekä maisemien ainutkertaisen materiaalisuuden, moniaistisuuden ja toimijuuksien unohtamisesta. Häyrysen artikkelin vahvinta antia on tämän kritiikin erittely ja siihen esitetyt rakentavat vastaukset. Tekstinsä lopuksi Häyrynen hahmottelee mahdollisuuksia laajentaa representaatioiden tutkimusta performatiivisuuden suuntaan muun muassa ottamalla huomioon kuvaustoja historiallisesti ympäröineet käytännöt, kuten matkustamisen, liikkeen ja kuvien katsomisen tavat.

Representaatiotutkimuksen *laajentaminen* moniaistisuuden ja materiaalisuuksien suuntaan vaikuttaa varsin pätevältä strategialta. Varsin leveäksi tallattua representaatiotutkimuksen polkua osin hyödyntävissä kokoelman artikkeleissa päästään nimittäin argumentaatiomielessä pisimmälle. Julkinen keskustelu osoittaa, että tarve purkaa suomalaisuuteen liittyviä ahtaita mielikuvia ei ole ainakaan vähentynyt – kuten ei myöskään tarve olla tietoinen kulttuurisista vaikuttimista ja tavoista, joilla kuvastoja on käytetty ”rakentamaan kansallisen rajoja ja piir[täm]ään ulos ei-kansallinen ja torjuttava” (Mäkiranta & Timonen, s. 13). Suomalaisuuden uusia mahdollisia symbolisäilyttäjiä suhteessa maisemaan pohditaan kiinnostavasti esimerkiksi teoksen kahden toimittajan, Mari Mäkirannan ja Eija Timosen luennassa Laura Böökien valokuvasta, joka esittää kongolaisnaisia pudasjärveläisellä maantiellä.

Heidän tekstissään moniaistisuus ja affektiivisuus nivELYTÄVÄT hienosti kansallisuutta määrittelevien visuaalisten järjestysten kritiikkiin.

Kokoelman keskeisenä heikkoutena pidän suomalaisuudenkin idealle olennaisen maiseman jäämistä ihmisten toiminnan ja merkityksenannon passiiviseksi taustaksi. Voisi jopa sanoa, että myytti suomalaisen (luonnon)maiseman turmel-tumattomuudesta jää teksteissä vaille kriittistä päivittämistä. Jyrki Siukosen artikkeli Suomea il-makuvina esittelevistä teoksista 1900-luvulla tuo esimerkiksi esiin pitkälti horjumattomana pysyvän maisemakaanoin. Hänen tarkastelunsa implikoi, että ilmakuvien suosion synnä saattaa olla niiden tarjoama lohtu ja pysyvyyden miellyttävä sanoma. Kun esittämisen kohteet valitaan sopivasti, tuottaa kaukaa tarkasteleva katse maisemasta yleispiirteisen abstraktion, jota hallitsevien pinnanmuotojen mittakaava häivyttää ihmisen toiminnan vaikutuksen ja ekososiaalisten muutosten jäljet näkyvistä. Siukosen sanoin: ”ilmasta käsin puita voi toki luul-la metsäksi” (s. 226).

Kokoelmassa käsiteltyjen maisemakuvausten takaa ei juuri näy erilaisten ympäristönmuutosten runtelemaa suomalaista maisemaa. Esimerkiksi ekologisen muutoksen teemaan kirjottajat eivät juuri tartu – paitsi Kalle Lampela tarkastelussaan syväekologi Pentti Linkolan utooppisesta Suomi-visiosta. Linkolan tarjoama vaihtoehto (jonka johdonmukaisuuden Lampela osoittaa pikemminkin esteettiseksi kuin ekologiseksi) pohjaa suomalaista agraarimenneisyyttä ja sen kehyyksenä levittäytyvää koskematonta luontoa ihannoiviin pastoraalisiin maisemamielikuviin. Linkola julistaa nuoruutensa idyllin auttamatta menetetyksi, mutta hän itse – tai kukaan muukaan – ei näytä tarjoavan tilalle vaihto-ottoa, joka ei olisi ylitiöromanttinen tai toisaalta hyperbolisen dystopinen. Millaista olisi vaikkapa mitä suomalaisimman kulttuurimaiseman, hakkuu-aukion, materiaalisuus, ja miten sen kokemuksel-lisuus voitaisiin kuvata paikan ainutkertaisuutta kunnioittavasti, samalla kuitenkin liiaksi estetis-oimatta ja hämärtämättä yhteiskunnallista kon-tektia tai yli ekologisten riskirajojen kasvanutta luonnonvarojen käyttöä? Millaista olisi ylipäättään maisemankuvaus, joka ei hakisi merkityksiään viit-tauksilla myyttiseen menneisyyteen tai estetisoi-si piiloon nykymaiseman keskenään ristiriitaisia pro-sesseja – ja joka ei toisaalta suhtautuisi tulevaisuu-teen yksioikoisen dystopisesti? Sopiiko vaatimus poliittis-ekologisesta muutoksesta ylipäättään yhe-teen maisemakuvien aina mennyttä kohti avautu- van näkökulman kanssa?

Empiirisessä mielessä kokoelman materiaali-suuden ja moniaistisuuden tarkastelut eivät tarjoa kovin paljon uutta tietoa, vaan jäävät lähinnä in-

nostavan metodisen kokeilun tasolle. Jäinkin kaipaamaan artikkeleilta pohdintoja maiseman uusista mahdollisista sisällöistä vaikkapa suhteessa kulttuurin ympäristösuhteen ajankohtaisiin kysymyksiin. Ehkä tämä on kuitenkin kohtuuton vaatimus yhdelle teokselle. Toivottavasti kuitenkin lähitulevaisuudessa nähdään ohjelmallisia pyrkimyksiä esimerkiksi visuaalisen ympäristön tutkimuksen, yhteiskuntatieteellisten ja ekologisten näkökulmien yhdistämiseksi.

Artikkelien kulttuuriin ja representaatioihin kallistuva painotus on sikäli luonnollinen, että kirjoittajakaarti koostuu lähinnä taiteen ja visuaalisen kulttuurin tutkijoista. Kuitenkin esimerkiksi ympäristöestetiikan tai -ekologian vahvuusalueet

olisivat täydentäneet kokonaisnäkökulmaa hienosti. Tällaisenaankin kokoelma on onneksi korkeatasoinen, hyvin toimitettu ja ennen kaikkea ajankohtainen katsaus suomalaisuuden ja suomalaisen maiseman ympärille jäsenyvään visuaalisuuden tutkimukseen. Teoksen innostavimpana antina voi pitää vakiintuneiden – ja hyvin hallittujen – kansallisuuden esittämiseen liittyvien tutkimusteemojen alta versovia uusia, vielä osin melko kokeellisiakin metodisia näkökulmia.

MIKKO ITÄLAHTI
*Median laitos,
Aalto yliopisto ARTS*

